

Puur

ISBN 978 90 33818 58 5

NUR 707

PUUR

© 2008 Ark Boeken – VVHS/BKV,
Donauweg 4, 1043 AJ Amsterdam.
www.arkboeken.nl

Geschreven door: Donald Miller

Vertaald door: Heidi Kleinleugenmors-Voortman

Coverfoto: PM Images © Getty Images

Vormgeving: Remco de Vries

Original edition published in English under the title 'Blue like jazz' by Thomas Nelson, Inc.

Copyright © 2003 by Donald Miller. All rights reserved. This Licensed Work published under license.

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*,
© Nederlands Bijbelgenootschap 2004.

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

puur

donald miller

verlangen naar
echt geloof

Ark Boeken

BLUE LIKE JAZZ

Voor David Gentiles

Inhoud

---

1 Het allereerste begin	
God die over een zandweg naar me toe komt lopen	11
2 Problemen	
Wat ik van de televisie leerde	23
3 Magie	
Het probleem met Romeo	35
4 Verschuivingen	
Een muntje vinden	47
5 Geloof	
Pinguïns	61
6 Verlossing	
De sexy wortels	69
7 Genade	
Het koninkrijk van de bedelaar	89
8 Goden	
Onze kleine onzichtbare vrienden	99
9 Verandering	
Nieuw begin van een oud geloof	107
10 Geloof	
De geboorte van cool zijn	115

PUUR

11 Biecht	
Voor de dag komen	125
12 Kerk	
Hoe ik het er uithoud zonder kwaad te worden	141
13 Romantiek	
Met meisjes uitgaan is gemakkelijk	151
14 Alleen	
Drieënvijftig jaar in de ruimte	163
15 Gemeenschap	
Samenwonen met excentriekelingen	187
16 Geld	
Gedachten over het betalen van de huur	199
17 Aanbidding	
Het mystieke wonder	213
18 Liefde	
Hoe je echt van anderen kunt houden	219
19 Liefde	
Hoe je echt van jezelf kunt houden	235
20 Jezus	
De lijntjes op zijn gezicht	245
Dankwoord	253

Van de auteur

Ik heb nooit van jazzmuziek gehouden omdat jazzmuziek niet valt te verklaren. Maar op een avond stond ik bij het Bagdad Theater in Portland en zag ik een man op een saxofoon spelen. Ik stond een kwartier naar hem te kijken en hij deed zijn ogen niet open.

Sindsdien houd ik van jazzmuziek.

Soms moet je gezien hebben dat iemand van iets houdt voor je er zelf van kunt houden. Het is alsof ze je moeten laten zien hoe dat moet.

Vroeger hield ik niet van God omdat God niet valt te verklaren. Maar dat was voordat dit alles gebeurde.

*De eerste generatie na de slavernij in Amerika vond jazzmuziek uit.
Het is een vrije gevoelsuitdrukking.
Het komt uit de ziel en het is oprecht.*

1

Het allereerste begin

God die over een zandweg naar me toe komt lopen

Ik heb eens een Indiaan op televisie gezien die zei dat God zich in de wind en in het water bevond. Ik dacht erover na hoe mooi die gedachte was omdat dat betekende dat je in Hem kon zwemmen of dat je Hem in een briesje je gezicht aan kon laten raken. Ik begin nog maar net met mijn verhaal, maar ik geloof dat het zich uit zal strekken tot in de eeuwigheid. En in de hemel zal ik terugkijken op deze begindagen, deze dagen waarop het leek dat God over een zandweg naar me toe kwam lopen. Jaren geleden was Hij een heen en weer bewegend vlekje in de verte; nu is Hij zo dichtbij dat ik Hem kan horen zingen. Nog even en dan zie ik de lijntjes op zijn gezicht.

Mijn vader ging bij ons weg toen ik nog jong was, dus toen ik het beeld van God als Vader voor het eerst hoorde, stelde ik me Hem voor als een stijve, vleiende man die bij ons in huis wilde komen en met mijn moeder het bed wilde delen. Ik kan me dit alleen herinneren als een angstaanjagend en bedreigend idee. We waren een arm gezin dat naar een rijke kerk ging, dus stelde ik me God voor als een man die veel geld had en in een grote auto reed. In de kerk vertelden ze ons dat we kinderen van God waren, maar ik wist dat Gods familie beter was dan de mijne. Ik wist dat hij een dochter had die cheerleader was en een zoon die voetbal speelde. Ik ben ge-

boren met een kleine blaas en plaste tot ik tien was in bed en werd later smoorverliefd op het populaire meisje dat bij ons thuiskwam en dat op een politieke manier vriendelijk tegen me was, iets wat ze waarschijnlijk had geleerd van haar vader, die bankdirecteur was. En zo was de kloof die mij van God scheidde al vanaf het allereerste begin zo diep als rijkdom en zo breed als traditie.

In Houston, waar ik ben opgegroeid, veranderde het weer alleen omstreeks eind oktober, als de kou vanuit Canada naar beneden kwam. Weermannen in Dallas belden dan weermannen in Houston, zodat de mensen wisten dat ze hun planten naar binnen moesten halen en op hun honden moesten letten. De kou kwam via de auto-snelweg naar beneden, lang en blauw, reflecterend in de spiegelende ramen van grote gebouwen. Hij stak de Golf van Mexico over alsof hij wilde bewijzen dat lucht omvangrijker is dan water. In Houston loopt in oktober iedereen rond met een energie alsof ze de volgende dag tot president worden verkozen, alsof ze gaan trouwen.

In de winter was het voor mij gemakkelijker om in God te geloven en ik denk dat dat te maken had met het andere weer, met de kleur van de bladeren aan de bomen, met de rook van de open haarden van grote huizen in rijke buurten waar ik op de fiets rondreed. Ik geloofde half dat als God in een van die buurten woonde, Hij me binnen zou nodigen, warme chocolademelk voor me zou maken en met me zou praten, terwijl zijn kinderen met de Nintendo speelden en vuile blikken over hun schouders wierpen. Ik reed in die buurten rond tot mijn neus bevroor, ging daarna naar huis, waar ik mezelf opsloot in mijn kamer, een plaatje van Al Green opzette en de ramen opengooide om de kou te voelen. Urenlang lag ik languit op mijn bed en ik stelde me voor hoe het was om in een groot huis te wonen, bezoek te krijgen van belangrijke vrienden op nieuwe fietsen, wier vaders dure kapsels hadden en werden geïnterviewd op het nieuws.

Ik heb mijn eigen vader maar drie keer ontmoet. Ieder bezoek was in mijn jeugd en tijdens ieder bezoek was het koud. Hij was

basketbaltrainer en ik weet niet waarom hij weg ging bij mijn moeder. Ik weet alleen dat hij lang en knap was en naar bier rook; zijn kraag rook naar bier, zijn handen roken naar bier en zijn ruwe, ongeschoren gezicht rook naar bier. Ik drink zelf geen bier, maar de diepte van die geur is me altijd bijgebleven. Mijn vriend Tony de Rapper drinkt bier en de geur brengt me op een plezierige plek die alleen bestaat in de herinneringen aan mijn jeugd.

Mijn vader was een grote man. Ik denk dat hij langer was dan de meeste vaders en hij was stevig als een boomstam en sterk als een rivier tijdens vloed. Toen ik mijn vader voor de tweede keer bezocht, zag ik hem een bal door een gymzaal gooien. Hij mikte hem al draaiend in de basket aan de andere kant van de zaal, het bord dat erachter zat trillend achterlatend. Mijn vader kon niets doen of ik aanschouwde het als een wonderbaarlijk gebeuren. Ik keek hoe hij zich schoor, zijn tanden poetste en zijn sokken en schoenen aantrok met bewegingen die meer uit spier dan uit gratie bestonden. Ik stond daar maar bij de deur van zijn slaapkamer in de hoop dat hij mijn ongemakkelijke blik niet zag. Ik keek aandachtig toe hoe hij een biertje openmaakte. Het blikje zat verborgen in zijn grote hand, het schuim spoot over de rand, zijn rode lippen slurpten het vocht op en zijn tong proefde aan zijn snor. Hij was een briljante machine.

Als mijn zus en ik op bezoek waren bij mijn vader, aten we iedere avond van de grill, iets wat we met mijn moeder nooit deden. Mijn vader verkruimelde crackers in het vlees en voegde er zout en sausjes aan toe en ik dacht dat hij misschien wel een soort kok was. Iemand die boeken zou moeten schrijven over het klaarmaken van vlees. Daarna nam hij mij en mijn zus mee naar de winkel en kocht speelgoed voor ons. Wat voor speelgoed we maar wilden. We liepen door het lange pad met glimmende prijzen, de vrachtwagens en Barbies en pistolen en spellen. In de rij voor de kassa klampte ik de glimmende, gladde doos stilletjes tegen me aan. Op de terugweg gingen we om beurten op zijn schoot zitten, zodat we konden rijden.

Degene die niet stuurde bediende de versnellingspook en degene die het stuur bediende kon uit mijn vaders blikje bier drinken.

Het is niet mogelijk om iemand meer te bewonderen dan dat ik die man bewonderde. Door die drie keer dat ik bij hem op bezoek ben geweest ken ik de mengeling van liefde en angst die alleen bestaat in het beeld dat een jongen van zijn vader heeft.

Er zaten jaren tussen zijn telefoontjes. Mijn moeder nam de telefoon aan en ik zag aan de manier waarop ze stil in de keuken stond dat hij het was. Een paar dagen later zou hij op bezoek komen. Hij was iedere keer weer ouder geworden – nieuwe rimpels, grijs haar en kringen rond zijn ogen – en binnen een paar dagen zouden we een weekend naar zijn appartement gaan. Tegen de tijd dat ik naar de middelbare school ging, verdween hij compleet uit mijn leven.

Vandaag de dag vraag ik me af waarom God sowieso naar zichzelf verwijst als ‘Vader’. In het licht van de aardse uitvoering van deze rol komt het op me over als een marketingfout. Waarom zou God zichzelf Vader willen noemen als er zoveel vaders zijn die hun kinderen in de steek laten?

Toen ik nog een kind was bracht de titel *God de Vader* me in dubbelzinnige onzekerheid waar ik mee om moest leren gaan. Ik begreep wat een vader deed en ook wist ik wat de taak van een herder was. Al het vocabulaire over God leek uit de oude geschiedenis te komen, voor de tijd van videospellen, zakcomputers en internet.

Als je me ernaar had gevraagd had ik je denk ik gezegd dat er een God was, maar zou ik geen specifieke definitie kunnen formuleren die op mijn persoonlijke ervaring was gebaseerd. Misschien kwam dat omdat mijn zondagsschoollessen er veel aan deden om ons geboden te leren onthouden en weinig om ons te leren wie God was en hoe je met Hem kon praten. Of misschien leerden ze ons dat wel, maar luisterde ik er niet naar. In elk geval vond ik die onpersoonlijke God

prima, want ik had de echte niet nodig. Ik had geen behoefte aan een godheid die zich vanuit de hemel naar me toeboog om mijn neus af te vegen, dus deed het er allemaal niet toe. Als God over een zandweg naar me toe wandelde, bevond Hij zich aan de andere kant van een heuvel. Ik stond in elk geval nog niet op de uitkijk.

Ik begon met zondigen toen ik ongeveer een jaar of tien was. Ik geloof dat ik tien was, hoewel het ook wel eerder kan zijn geweest, maar tien is zo ongeveer de leeftijd waarop een jongen begint te zondigen, dus ik ben ervan overtuigd dat het zoiets was. Meisjes beginnen met zondigen als ze drieëntwintig zijn of zo, maar zij leven het leven een stuk rustiger door hun natuur en storten zich niet overal in.

Eerst zondigde ik maar in kleine beetjes – leugentjes, licht afwijkende verhaaltjes aan leraren over huiswerk en dat soort dingen. Ik beheerste het vak goed. Ik keek mijn leraar nooit recht in de ogen, praatte altijd snel, vanuit mijn middenrif, nooit bezorgd over de zaak van bedriegerij.

‘Waar is je huiswerk?’ vroeg mijn leraar.

‘Ik ben het verloren.’

‘Je bent het gisteren verloren. Je bent het vorige week verloren.’

‘Ik verlies voortdurend dingen. Ik moet het echt leren.’ (Wees altijd afkeurend over je gedrag.)

‘Wat moet ik met je aan, Donald?’

‘Ik ben dankbaar voor uw geduld.’ (Wees altijd dankbaar.)

‘Ik zou je moeder eigenlijk moeten bellen.’

‘Ze is doof. Bootongeval. Piranha.’ (Wees altijd dramatisch. Gebruik handgebaren.)

Ik gebruikte ook veel krachttermen. Niet de kerkelijke krachttermen – *jee* en *goh*, *ah gossie* en *gossieminje* – maar grote, robuuste

krachttermen zoals je die tegenkomt in films die volgens de kijkwijzer onder begeleiding van volwassenen moeten worden gekeken. Woorden die mannen onderling gebruiken. Krachttermen zijn erg opwindend als je twaalf bent. Ze tintelen in je mond als een batterij op de tong. Roy, toentertijd mijn beste vriend, en ik liepen van school naar huis en hielden halt bij het speelplaatsje bij de Methodistische kerk om Travis Massie en zijn zus Patty uit te schelden. Travis lachte Roy altijd uit omdat zijn achternaam Niswanger was. Het duurde twee jaar voor ik begreep waarom de naam Niswanger zo grappig was.

Woorden veranderden in vuisten tegen het einde van dat jaar en ik was dertien toen ik mijn eerste vuist te pakken had. Recht in mijn gezicht. Hij kwam van Tim Mitchell, de kleine blonde jongen die naar mijn kerk ging. De hele tijd liepen we om elkaar heen te draaien en hij zei dat hij mij een dikke lip zou slaan en ik schreeuwde krachttermen in niet afgemaakte zinnen; enge krachttermen. Hij sloeg me in mijn gezicht en ik ging onderuit onder een hemel die zo helder en zo blauw was als jazzmuziek. Kinderen lachten, Patty Massie wees met haar vinger en Roy was in verlegenheid gebracht. Er volgde een hoop geschreeuw en Tim krabbelde terug toen Roy zei dat hij Tim een dikke lip zou slaan.

Maar nog voor dit alles gebeurde, toen ik nog op de kleuterschool zat, werd ik naar het kantoortje van het schoolhoofd gestuurd omdat ik tijdens het middagdutje onder de jurk van een meisje had gekeken. Waarschijnlijk heb ik dat echt gedaan, maar niet met het onmiddellijk gesuggereerde motief. Het is meer waarschijnlijk dat haar rok in de weg zat van iets wat ik echt wilde bekijken, omdat ik me die leeftijd nog goed kan herinneren en weet dat ik toen niet geïnteresseerd was in wat zich mogelijk onder de jurk van een meisje bevond. Ik kreeg van meneer Golden een enorme preek over hoe belangrijk het was een heer te zijn. Als hij stond, kwam hij net iets boven zijn bureau uit. Hij had een vinger die kwispelde als de staart van een hond en een stropdas met een knoop die zo groot

was als een tumor en hij had evengoed over natuurkunde of politiek kunnen praten, want ik was niet geïnteresseerd in datgene waar ik ook niet geïnteresseerd in mocht zijn. Maar in de zomer van mijn twaalfde levensjaar veranderde alles.

Aan de overkant van de straat waar Roy's huis stond, was een enorm open veld dat in tweeën was gedeeld door de spoorlijn. En daar identificeerde ik me voor het eerst met de Adam waar aan het begin van de Bijbel over gesproken wordt, omdat ik daar mijn eerste naakte vrouw zag. We waren aan het fietsen toen Roy struikelde naast een tijdschrift met pagina's die opzichtig waren gevuld met een kleurig lettertype en spullen uit slechte advertenties. Roy naderde het tijdschrift met een tak en ik stond achter hem terwijl hij de pagina's van een afstandje omsloeg met het stokje. Het leek alsof we een deur vonden naar een wereld van magie en wonderen, waar schepselen in de puurste vorm van schoonheid bestaan. Ik zeg dat we een deur vonden, maar het was nog iets meer dan dat; het was alsof we *door* een deur werden geleid, omdat ik in mijn borst en aan het tempo van mijn hartslag voelde dat ik op avontuur was. Ik voelde me zoals een misdadiger zich misschien voelt als hij een pistool trekt in een bank.

Uiteindelijk nam Roy het tijdschrift in zijn handen, verslond de pagina's langzaam een voor een en gaf het aan mij nadat we het bos in waren gegaan, weg van het spoor dat zo vertrouwd was voor ons en onze fietsen. We praatten niet, sloegen alleen pagina's om, bekeken de miraculeuze vormen, de schoonheid die niet werd geëvenaard door alle bergen en rivieren samen. Ik voelde dat ik een geheim te zien kreeg, een geheim dat iedereen in de wereld altijd al had gekend, maar dat voor mij verborgen was gehouden. We zaten daar urenlang tot de zon onderging. Toen verborgen we onze schat onder boomstronken en takken en zwoeren we elkaar dat we niemand over onze vondst zouden vertellen.

Die avond in bed speelde mijn geest de beelden af als een film. Ik voelde de gejaagde energie van een rivier die door mijn onderste

ingewanden stroomde, die in getijden door de grijze massa van mijn geest kabbelde en me in een soort extase bracht waar ik niet meer uit vandaan wilde komen. Deze nieuwe informatie leek het gras groen te maken en de lucht blauw en nu, voor ik erom had gevraagd, werd me een reden om te leven gegeven: naakte vrouwen.

Dit alles baande de weg voor mijn eerste ontmoeting met schuld, iets wat nog steeds iets compleet raadselachtigs voor me is, alsof buitenaardse wezens boodschappen van een andere planeet overbrachten die me vertelden dat er in dit heelal goed en fout bestaat. En niet alleen seksuele zonde bracht schuldgevoelens met zich mee, ook leugens en gemene gedachten en samen met Roy stenen tegen auto's gooien veroorzaakten ze. Mijn leven werd iets wat ik wilde verstoppen; er waren geheimen. Mijn gedachten waren persoonlijke gedachten, mijn leugens waren grenzen die mijn gedachten beschermden, mijn scherpe tong een wapen om mijn lelijke ik te beschermen. Ik sloot mezelf op in mijn kamer en isoleerde mezelf van mijn zus en mijn moeder. Niet om daar te kunnen zondigen, maar simpelweg omdat ik een schepsel van zonderlinge geheimzinnigheid was geworden. In die tijd kwamen mijn vroege denkbeelden over religie in het spel.

De denkbeelden die ik op de zondagsschool leerde, de ideeën over zonde en dat we niet zouden moeten zondigen, bleven me kwellen. Het voelde alsof ik mezelf moest verlossen, zoiets wat een kind voelt als hij eindelijk besluit zijn kamer schoon te maken. Mijn vleselijke denken had een puinhoop in mijn hoofd gemaakt en ik voelde me alsof ik in de deuropening van mijn geest stond, me afvragend waar te beginnen en hoe mijn gedachten te organiseren zodat ze niet meer zo onbeheersbaar waren.

Toen besepte ik dat religie misschien in staat was om de boel schoon te spuiten en me weer normaal kon maken zodat ik plezier

kon hebben zonder dat ik me schuldig voelde of zo. Ik wilde gewoon niet meer aan dat schuldgedoe hoeven denken.

Voor mij bestond er echter een psychische muur tussen religie en God. Ik kon rondwandelen binnen religie en nooit, op geen enkel emotioneel niveau, begrijpen dat God een persoon was, een echt Wezen met gedachten en gevoelens en dat soort dingen. Voor mij was God meer een idee. Het was zoiets als een fruitautomaat, een serie ronddraaiende plaatjes, die beloningen uitdeelde op basis van gedrag en, misschien, toeval.

De fruitautomaat-God bood verlichting voor het rinkelende schuldgevoel en gaf me hoop dat mijn leven wat meer ingericht zou worden in de richting van een doel. Ik was te stom om de waarde van het idee van die fruitautomaat uit te testen. Ik begon simpelweg om vergeving te bidden, denkend dat de kersen misschien op een lijn zouden komen en dat het lichtje bovenop de automaat zou gaan knipperen en er glinsterende muntjes van goed geluk uit zouden komen. Wat ik deed had meer weg van bijgeloof dan van geestelijkheid. Maar het werkte. Als me iets goeds overkwam, dacht ik dat het door God kwam en als iets goeds me niet overkwam, ging ik terug naar de fruitautomaat, knielde neer in gebed en trok nog een paar keer aan de hendel. Deze God stond me erg aan, want je hoefde er bijna niet tegen te praten en er werd ook niet teruggepraat. Maar plezier duurt nooit lang.

Mijn fruitautomaat-God viel uit elkaar op mijn dertiende, op kerstavond. Ik zie die avond nog steeds als ‘het wegtrekken van mist’, en het blijft een van de weinige keren die ik onder de noemer ‘interactie met God’ kan scharen. Hoewel ik er half van overtuigd ben dat deze interacties routine zijn, voelen ze eenvoudigweg niet zo bovennatuurlijk als de gebeurtenissen van die avond. Het was heel simpel, maar het was een van die grondige openbaringen die alleen God kan veroorzaken. Wat er gebeurde was dat ik besepte dat ik niet alleen was. Ik heb het niet over geesten of engelen of iets dergelijks; ik heb het over andere mensen. Hoe dwaas het ook klinkt, ik besepte die

avond laat dat andere mensen gevoelens en angsten hebben en dat mijn interacties met hen van betekenis zijn. Ik kon hen blij of verdrietig maken door de manier waarop ik met hen omging. Ik kon hen niet alleen blij of verdrietig maken, maar ik was verantwoordelijk voor de manier waarop ik op hen reageerde. Ik voelde me ineens verantwoordelijk. Ik werd verondersteld hen blij te maken. Ik mocht hen niet verdrietig maken. Zoals ik zei, het klinkt zo simpel, maar als je het voor het eerst echt snapt, komt het hard aan.

Ik was compleet van de kaart.

Zo gebeurde het: Ik had voor mijn moeder dat jaar een armoe-dig kerstcadeau gekocht – een boek met een inhoud die haar totaal niet zou interesseren. Ik had een geldbedrag om cadeaus van te kopen en het meeste ervan gebruikte ik om visspullen van te kopen, omdat Roy en ik in de kreek achter de supermarkt wilden vissen.

De hele familie geeft elkaar de cadeaus op kerstavond en het eigen gezin geeft de volgende morgen cadeaus aan elkaar en zo lag mijn kamer die avond al vol met prachtige geschenken – speelgoed, spellen, snoep en kleren – en terwijl ik in bed lag, telde ik ze in het maanlicht en zette ze op volgorde, het speelgoed op batterijen voor-aan en het ondergoed achteraan.

En zo werd ik in het maanlicht voortgedreven door een onge-ruste slaap. Toen drong het ineens tot me door dat het cadeau dat ik voor mijn moeder had, was gekocht van het beetje wisselgeld dat nog over was nadat ik mezelf een plezier had gedaan. Ik besepte dat ik de blijdschap van mijn moeder onder mijn eigen materiële verlan-gens had geplaatst.

Dit was een ander soort schuldgevoel dan alles wat ik voorheen had ervaren. Het was een zware schuld, niet dat soort schuld waar ik iets aan kon doen. Het was een gevoel dat me achtervolgde, het soort gevoel dat je krijg als je je afvraagt of je twee mensen bent, waarvan nummer twee dingen doet die jij niet kunt verklaren, slechte en vreselijke dingen.

De schuld was zo zwaar dat ik uit mijn bed stapte en op mijn

knieën viel en niet een fruitautomaat-God maar een levend, barmhartig God smeekte om de pijn weg te nemen. Ik kroop mijn kamer uit naar de gang. Ik stopte voor de deur van mijn moeder en lag daar wel een uur op mijn ellebogen en gezicht, soms in slaap dommelend, voor de last eindelijk weg werd gehaald en ik weer naar mijn kamer terug kon.

De volgende morgen maakten we de rest van de cadeaus open en ik was blij met datgene wat ik kreeg, maar toen mijn moeder haar stomme boek opensloeg, vroeg ik haar om vergeving en zei ik hoe graag ik wilde dat ik iets beters had gekocht. Zij deed natuurlijk alsof ze het een mooi cadeau vond door te zeggen hoezeer dat onderwerp haar interesseerde.

Ik voelde me die avond nog steeds vreselijk toen de familie zich rond een tafel verzamelde die zo vol eten lag dat er een heel koninkrijk van kon eten. Ik zat onderuit in mijn stoel, op ooghoogte van de schalen met aardappels en maïs en mijn haren gingen recht overeind staan door de tien pratende vrouwen, die allemaal blij waren dat het bijna feest was.

En terwijl ze aten en praatten en weer een Kerstfeest voorbij kletsten, schaamde ik me en vroeg ik me in stilte af of ze wisten dat ze samen met Hitler aten.

